

A BUDDHISTA KÖZGAZDASÁGTAN

KOVÁCS GÁBOR

A buddhizmus egy átfogó vallási-filozófiai hagyomány, melynek célja a boldogtalanság és a szenvedés megszüntetése. Alapértékei lehetővé teszik, hogy hozzájáruljon az üzleti életben felmerülő etikai kérdések megválaszolásához, az egyéni, szervezeti, társadalmi és környezeti problémák megoldásához, továbbá a fenntarthatóság megvalósításához. A buddhista közgazdaságtan eszméinek megszületése és fejlődése e törekvések következménye. A tanulmány megvizsgálja a gazdasági szempontból legfontosabb buddhista tanításokat, összefoglalja a buddhista közgazdaságtan eszméit és azok mai relevanciáját, majd bemutatja a buddhista gazdasági stratégiát, és a „bruttó nemzeti boldogság” mutatót.

BEVEZETÉS

A buddhista közgazdaságtant először Ernst Friedrich Schumacher [1973] említette a hetvenes évek elején „*Small is beautiful*” című könyvében¹. „*A kicsi szép*” megjelenése előtt a szerző hosszabb időt töltött Délkelet-Ázsiában és nagy érdeklődést mutatott a buddhizmus iránt [Opdebeek, 2013]. A közgazdaságtant a buddhizmussal összekapcsoló intuitív kijelentését természetes egyszerűséggel fogalmazta meg: „*Mivel a Buddha által tanított Nemes Nyolcérütű Ösvény egyik eleme a Helyes Megélhetés, ezért léteznie kell egy olyan dolognak, amelyet buddhista közgazdaságtannak nevezhetünk*” [Schumacher, 1973: 32]. Az azóta eltelt időben a buddhista közgazdaságtan jelentős kutatási területté vált, és napjainkban is számos keleti, illetve nyugati közgazdász és buddhizmust gyakorló járul hozzá e tudományterület gazdagításához [Kovács, 2013].

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a buddhista közgazdaságtant és megvilágítsa annak mai relevanciáját. Mindenekelőtt azonban összegzi a téma szempontjából fontos buddhista tanításokat és értékeket, majd leírja a buddhizmus sajátos emberképét. A buddhista közgazdaságtan eszmerendszerének történeti fejlődését a legjelentősebb munkák összegzése során mutatja be. Ezzel párhuzamosan a tanulmány gyakorlati példákkal szolgál a buddhista közgazdaságtan alkalmazásának területeiről, a tudatosság üzleti életben betöltött szerepéről, továbbá a buddhista gazdasági stratégiáról. Végül egy rövid kitekintés keretében bemutatja a „bruttó nemzeti boldogságot”, mint a buddhista értékek által inspirált makrogazdasági mutatót, annak történetét és alkalmazásának kereteit.

¹ Magyarul: Schumacher, E. F. (1991): *A kicsi szép*. Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról. Budapest: KJK.

1. A BUDDHIZMUS ALAPTANÍTÁSAI

A buddhizmus az i. e. V. századi Indiából származó vallási-filozófiai hagyomány. Gautama Sziddhártha, a történeti Buddha 35 évesen érte el a tökéletes megvilágosodást, a „buddhaság” állapotát. A *buddha* szó jelentése „felébredett”, „megvilágosodott”. Megvilágosodása után Buddha negyvenöt éven keresztül, élete végéig vándorszerzetesként hirdette tanítéleit India különböző részein [Harvey, 1990; 2000]. A buddhizmus két és félezer éves története során a világ számos pontjára jutott el, és – szinkretikus tulajdonságainak köszönhetően – mindenhol virágzó vallási-filozófiai hagyományként gyökeresedett meg [Skilton, 2000].

A buddhizmus a boldogtalansággal, a szenvedéssel, azok okaival és az okok megszüntetésével foglalkozik. Az emberi élet számos eseménye – a születés, az öregedés, a betegség és a halál – szenvedéssel jár. Ugyancsak szenvedést eredményez, ha valakinek azzal kell együtt élnie, akit (vagy amit) nem szeret, illetve ha azzal nem lehet együtt, akit (vagy amit) szeret. Szintén boldogtalansághoz vezethet, ha valakinek nem teljesülnek a vágyai. Buddha filozófiai és gyakorlati útmutatásainak egyetlen célja, hogy hozzásegítse az embert a boldogtalanságtól, illetve a szenvedéstől való megszabaduláshoz [Rahula, 1958].

A buddhizmusnak a szenvedés megszüntetésével kapcsolatos központi tanítása a Négy Nemes Igazság. Az Első Nemes Igazság egy ténymegállapítás, az alapprobléma megfogalmazása. Kimondja, hogy minden jelenség elégtelen, boldogtalansággal és szenvedéssel teli. A Második Nemes Igazság a szenvedés okát jelöli meg, ez pedig a folyamatosan változó világ tünékeny jelenségei utáni vágyakozás. Mivel a változékonyság és a mulandóság minden jelenség velejárója, így az érzések, emberi kapcsolatok, tárgyak, állapotok állandósága iránti ragaszkodó sóvárgásból boldogtalanság és szenvedés fakad. (Az öregedés például az élet velejárója, de kizárólag abban az esetben okoz szenvedést, ha az ember görcsösen ragaszkodik fiatalságához.) A Harmadik Nemes Igazság kimondja, hogy a szenvedés megszüntethető, mégpedig a vágyakozás és a ragaszkodás felszámolásával. A nem-ragaszkodás (*non-attachment*) buddhista erény, amely lehetővé teszi a szenvedés megszüntetését, és egy elégedett, mértéktartó életvitelt eredményez. A Negyedik Nemes Igazság megjelöli a szenvedés megszüntetésének eszközeit, amely a Nemes Nyolcstréte Ösvény, vagyis a buddhista előírásokkal összhangban álló életmód. A Nemes Nyolcstréte Ösvény a szélsőségeket elkerülő Középut (*Middle Way*) [Batchelor, 1992; Rahula, 1958]. A Középut filozófiájának lényege a mértékletesség, a túl sok és a túl kevés szélsőségeinek elkerülése. A mértékletesség kis környezeti terheléssel járó fogyasztást, egyszerű életmódot és a tudat spirituális javakra való irányultságát jelenti. A mértékletesség mint érték a buddhizmuson kívül számos más spirituális hagyományban is megtalálható: szinonimái az önmegtartóztatás, a választott szegénység és az önkéntes egyszerűség [Bouckaert–Opdebeeck–Zsolnai, 2011].

A Középut egy életvezetési stratégia, amely a helyes viselkedésre vonatkozik és célja a szenvedés teljes kiküszöbölése. Nyolc összetevőjét három csoportba sorolják, melyek mindegyike egy képességet jelöl. Az első csoport a bölcsesség, amely az ösvény első két tagja: (i) a Helyes Nézet és (ii) a Helyes Szándék. A második csoport az erény, amely az ösvény következő három tagja: (iii) a Helyes Beszéd; (iv) a Helyes Cselekvés; valamint (v) a Helyes Megélhetés. A harmadik csoport a spirituális gyakorlás, amely az ösvény utolsó három tagja: (vi) a Helyes Erőfeszítés; (vii) a Helyes Tudatosság és (viii) a Helyes Elmélyülés [Rahula, 1958].

A buddhista életvitel lehetővé teszi az emberi jellem megtisztítását a fenti három képesség szinergikus fejlesztésével: az erények gyakorlása azáltal segíti a spirituális gyakorlatokat, hogy

megteremti a hozzájuk szükséges belső nyugalmat. Az így végzett meditációs praxis a bölcsesség elmélyülését eredményezi. A meditációs belátás során megszerzett bölcsesség pedig tovább erősíti az erények iránti elköteleződést [Harvey, 1990]. A Középút tehát egy pozitív irányú fejlődési folyamat, amely végül elvezet a buddhizmus végső céljához, a szenvedéstől való megszabaduláshoz (*liberation*).

A Nemes Nyolcstréti Ösvényben, vagyis a buddhista életvezetésben megjelenő „helyes” fogalma az Öt Fogadalom háttérében húzódó szellemiség. Az Öt Fogadalom a buddhista követők számára kijelöli, hogy mitől kell tartózkodniuk, és mire kell törekedniük. Ezek (i) az ártástól való tartózkodás, illetve az együttérzés kifejlesztése; (ii) a nem adott dolgok elvételétől való tartózkodás, illetve a nagylelkűség gyakorlása; (iii) a szexuális kihágásoktól való tartózkodás, illetve a jámborság és a megelégedettség gyakorlása; (iv) a hamis beszédétől való tartózkodás, illetve az igazsággal való azonosulás; valamint (v) a tudatmódosító szerek használatától való tartózkodás, illetve a Helyes Tudatosság gyakorlása [Harvey, 2000; Keown, 2005].

Az első fogadalom elsődleges jelentőséggel bír, és alapjaiban határozza meg a buddhisták életvitelét, mert a nem-ártást (*non-violence*) nemcsak az emberekkel, hanem minden érző lényvel szemben gyakorolniuk kell. Az „érző lény” fogalom magában foglalja az összes olyan lényt, amely képes szenvedni [Harvey, 2000; Silva, 2009].

A buddhizmus speciális ontológiai koncepciója az „éntelenség” (*non-self*), vagyis egy állandó, központi én, illetve lélek létének tagadása. Az éntelenség a buddhizmust élesen elkülöníti más vallási-spirituális hagyományoktól. A buddhista meditációs praxis következményeként a minden jelenséget jellemző állandótlanság (*impermanence*) közvetlenül is megtapasztalható. A spirituális gyakorlás eredményeként, az individuum háttérbe szorulása elvezeti a gyakorlót a létezők összekapcsoltságának megtapasztalásához. Egy állandó én tételezése nélkül ugyanis minden jelenség összekapcsoltságban, egymással való viszonyban létezik [Harvey, 1990; Rahula, 1958].

Az együttérzés fontossága abból adódik, hogy az emberek, az érző lények közösségének részeként megtapasztalhatják a szenvedést. A szenvedés megszüntetésének, illetve enyhítésének képessége az ember számára hatalmas lehetőség. Nem szabad azonban, hogy ez a felsőbbrendűség érzésével töltse el őt; éppen ellenkezőleg: elő kell mozdítania az érző lények iránti együttérzés gyakorlását [Harvey, 2000].

A buddhizmus célja a szenvedéstől való teljes megszabadulás elérése. A hagyomány gazdasági életben releváns tanításai: a Nemes Nyolcstréti Ösvény, amely egy életvezetési stratégia, középpontjában a mértékletességgel; a nem-ártás, amely a legfontosabb buddhista fogadalom; az éntelenség; valamint az érző lények iránti együttérzés.

2. A BUDDHISTA KÖZGAZDASÁGTAN EMBERKÉPE

A buddhizmus tagadja az ember más fajokkal szembeni felsőbbrendűségét. Mérsékeltan antropocentrikus világképe csupán az ember – morális és spirituális fejlődési lehetőségéből adódó – értékét ismeri el [Harvey, 2000; Pragati, 2008]. Ennek következménye a „nemesség kötelez” szellemiségével összhangban álló viselkedés megvalósulása [Schumacher, 1973].

A buddhista megközelítés a hagyományos gazdasági emberképtől eltérő jellemvonásokkal írja le a viselkedést, a racionális, önérdekkövető és hasznosság-maximalizáló homo oeconomicus

cus modell ellenpontjaként. A buddhista közgazdaságtan emberképe három axiómát fogalmaz meg: (i) a gazdasági szereplők racionalitása behatárolt; (ii) a gazdasági szereplők egymástól függenek és kölcsönhatásban állnak; valamint (iii) a gazdasági szereplők kielégítő döntésekre és a veszteségek minimalizálására törekszenek [Kovács, 2014].

A döntéshozatal a Nemes Nyolcrétű Ösvény tanításával összhangban nem a teljes racionalitás, hanem a meditációs gyakorlás által fejleszthető tudatosság határozza meg. Ezt erősíti meg Simon [1957], aki a korlátozott racionalitást az ember kognitív képességeiből adódó következményként írja le. Ezzel összhangban, a döntéshozás során a racionalitás mellett az emberek értékei, preferenciái és érzelmei is szerephez jutnak.

A buddhizmus központi tanítása az éntelenség, vagyis az állandó, örök én/lélek létezésének tagadása. A modern idegtudomány megerősíti ezt, mert a lokalizálhatatlanságot és az inszubsztancialitást az „én” alapvonaláiként azonosítja [Varela, 1999]². A meditációs gyakorlás során megtapasztalható éntelenség a másokkal való együttérzés megjelenésének alapja, amely teret ad az altruizmus megjelenésének a gazdaságban [Harvey, 2000; Simon, 1992].

A buddhista megközelítés a javakat két kategóriába sorolja: amelyek (i) emberi szükségleteket elégítenek ki és (ii) a szükségleteken túli vásárlói kívánalmaknak felelnek meg. Minden vágy, amely túlzott fogyasztást vagy a fogyasztáshoz való ragaszkodást eredményez, szenvedéshez vezet [Payutto, 1994]. Emiatt a buddhista közgazdaságtan nem fogadja el a vágyakozásból adódó fogyasztás kielégítésére irányuló törekvéseket. A gazdasági hatékonyságot az alapvető emberi szükségletek optimális erőforrás-felhasználással történő kielégítésével összhangban határozza meg.

Puntasen [2007] a buddhista közgazdaságtan emberképének jellemzőivel és a buddhizmus végső céljával összhangban definiálja a buddhista közgazdaságtant, mint olyan tudományt, amely *„Adott szükségesség mellett a társadalmi és az egyéni békeesség, valamint a nyugalom megvalósítására irányuló gazdasági tevékenységekkel foglalkozik”* [2007: 190].

3. A BUDDHISTA KÖZGAZDASÁGTAN TÖRTÉNETE ÉS ALKALMAZÁSÁNAK TERÜLETEI

A buddhista közgazdaságtan fogalmát Schumacher [1973] alkotta meg, amikor a Helyes Megélhetésre, a Nemes Nyolcrétű Ösvény ötödik tagjára hivatkozott. A Helyes Megélhetés azt jelenti, hogy a munkának hozzá kell járulnia az ember képességeinek fejlesztéséhez, az együttdolgozás révén elő kell segítenie az énközpontúság mérséklését, valamint biztosítania kell az élethez nélkülözhetetlen termékek és szolgáltatások előállítását. Schumacher [1973] a mérsékelt gépesítés fontosságára hívja fel a figyelmet. A gépesítést csak abban az esetben tartja elfogadhatónak, ha az hozzásegíti az embert a képességei fejlesztéséhez. Megközelítése szerint az automatizálás, melynek során az ember rabszolgához hasonló munkaerővé válik, nem elfogadható még abban az esetben sem, ha az gazdaságilag jövedelmező. A technológia mértékletes alkalmazása ugyanis az

² Hivatkozva: Zsolnai [2008].

emberi képességek fejlesztése mellett értelmet adhat a munkának. Schumacher [1973] ebben a szellemben alapította meg az *Intermediate Technology Development Group*ot (ITDG). Az ITDG napjainkban, civil szervezetként Afrikában tevékenykedik. Célja, hogy „középutas” technológiai megoldások segítségével szüntesse meg a szaharai régióban felmerülő gazdasági és társadalmi problémákat (www.practicalaction.org). Schumacher [1973] megközelítésében nagy jelentőséget kapott a lokalizáció, a helyi szükségletek helyi erőforrásokkal történő kielégítése, amely az egyszerűség (*simplicity*) és a nem-ártás megvalósulása a gazdasági életben.

Zadek [1993] vizsgálta az együttérzés és a bölcsesség (*wisdom*) szellemiségeinek megvalósítását célzó *Sarvodaya mozgalmat* Srí Lankán (<http://www.sarvodaya.org/>). A buddhista szellemiségű kezdeményezés célja a vidéki emberek életkörülményeinek javítása, valódi szükségleteik kielégítése. Későbbi tanulmányában a buddhista közgazdaságtan gyakorlati alkalmazásának további területeit vizsgálja. Elemenzi egy, a Himalájában fekvő kolostor gazdálkodását, valamint az Intermediate Technology Development Group munkáját. Megállapítja, hogy mindkét kezdeményezés a buddhista alaptanításokban található mértékletesség mellett további erények és értékek modern kori átültetésével valósítja meg célját [Zadek, 1997].

A buddhista közgazdaságtan témakörének egyik legnagyobb hatású szerzője az 1990-es években P. A. Payutto [1994]³, thai buddhista szerzetes volt. Munkájának legjelentősebb eredménye számos új közgazdasági fogalom relevanciájának bizonyítása a mértékletesség, a megelégedettség (*contentment*) és a nem-ártás szellemiségében. Ezek a buddhista erények ellentétben állnak a nyugati „minél több, annál jobb” megközelítéssel, és értelmet adnak a nem-fogyasztás, illetve a túlfogyasztás jelenségeinek. Ahogy a szerző kiemeli: a böjtnek (az élelmiszer nem-fogyasztásának) bizonyos esetekben pozitív hatása van. Mindemellett bizonyos élelmiszerek túlfogyasztása pedig egészségkárosodást okoz. A nem-ártás és a mértékletesség szellemiségében értelmezhető a nem-termelés, melynek relevanciáját a szerző a fegyvergyártás példájával támasztja alá. Payutto [1994] a buddhista közgazdaságtan céljának a valódi jól-lét (*well-being*) megvalósítását tartja. Ennek feltétele az alapvető emberi szükségletek és a vásárlói kívánalmak közötti különbségtétel. A valódi jól-lét megvalósítása pedig az alapszükségletek gazdaságilag optimális erőforrás-felhasználással történő kielégítését, valamint további vágyaink – buddhista gyakorlás által történő – redukcióját jelenti [Payutto, 1994].

Daniels [2006] véleménye, hogy a modern gazdaság anyag- és energiaáramlásának visszafogása a jövőnk szempontjából létkérdéssé vált. A fenntarthatóság megvalósítása ennek függvénye és egybeesik a buddhizmus etikájával, amely a mértékletességet hirdeti. A „társadalmi metabolizmus” – a termelés, a fogyasztás és a kereskedelem – csökkentését anyagáramlás-elemzéssel (*Material Flow Analysis* – MFA) lehet megvalósítani. Az MFA a buddhista közgazdaságtan ideális eszköze, melynek segítségével elemezhető és mérsékelhető a gazdaságnak a társadalomra és a környezetre gyakorolt hatása. A mértékletesség szellemében az anyagáramlás elemzése lehetővé teszi a környezeti terhelés kvantifikálását, a fenntartható anyagáramlások megtervezését és az ökológiai helyreállítást [Daniels, 2006].

Nelson [2006; 2011] ontológiai előfeltevéseik szempontból vizsgálta a gazdasági rendszere-

3 Magyarul: Payutto, P. A. (2009): „'Közép Út' a piacgazdaság számára” In: Zsolnai L. (ed.): *Boldogság és gazdaság. A buddhista közgazdaságtan eszméi*. Budapest: Typotex, 41-117.

ket, és a buddhizmus relacionista felfogását állítja szembe a mindennek önvalót tulajdonító nyugati, szubsztantivista megközelítéssel. Az értelenség megközelítésben a gazdaság szereplői nem önálló entitásokként, hanem a belső és külső érintettek közötti, egymásra utalt kapcsolatok által, szoros összekapcsoltságban (*interconnectedness*) léteznek. Az összekapcsoltság tudatosításával az üzleti életben megvalósítható az érintettekkel való őszinte törődés: a munkatársak képességeikkel összhangban történő alkalmazása, valamint az üzleti partnerekkel való, minden fél számára valódi hasznot hozó együttműködés.

Essen [2011] a buddhista közgazdaságtan két gyakorlati megvalósulását mutatja be Thaiföldön: a *Sufficiency Economy* modellt, és a *Santi Asoke mozgalmat*. Az 1997-es évek ázsiai gazdasági válságára adott válaszként hirdette meg a thai király a buddhista ihletettséű *Sufficiency Economy* gazdasági modellt. A kezdeményezés a mértékletesség és az önellátás megvalósítását tűzte ki célul a thai vállalkozók számára, és támogatta az alapvető szükségletek kielégítésére irányuló üzleti kezdeményezések megvalósítását. A *Santi Asoke* mozgalom individuális kezdeményezés, amely jóval kisebb körben terjedt el. A benne résztvevő kisközösségek célja a teljes gazdasági függetlenség megvalósítása. Tagjai pénz nélkül működő gazdasági rendszert működtetnek, és a termelés során keletkezett felesleget odaadják a rászorulóknak, amivel erősítik az anyagi javakról való lemondásukat. Mindkét kezdeményezés középpontjában a mértékletesség és az együttérzés megvalósítása áll [Essen, 2011].

3.1. A TUDATOSSÁG SZEREPE A GAZDASÁGI ÉLETBEN

Welford [2006] a modern kor problémáinak legfőbb okát a materializmusból adódó redukcionista gondolkodásban látja. A buddhizmus azonban a Helyes Nézet megvalósításával segíthet túllépni a nehézségeken. A Helyes Nézet a bölcsesség gazdaságba történő integrációja, amely a Helyes Tudatosság gyakorlásának eredménye. A bölcsesség elősegíti a körültekintő, minden érintett érdekeit figyelembe vevő döntések meghozatalát. Ezzel összhangban, a gazdasági életben alkalmazandó két legfontosabb buddhista alapelvnek Őszentsége, a Dalai Láma [2008] is a Helyes Nézetet és a Helyes Cselekvést tartja. A Helyes Cselekvésnek, vagyis a helyes döntések meghozatalának feltétele a Helyes Nézet, amely a vezető tudatosságán, azaz elméjének nyugodtságán és összeszedettségén múlik. A globális vállalatok vezetőinek döntései milliók életére vannak hatással, ezért a helyes döntések meghozatala a vezetők legfontosabb feladata, hiszen rossz döntéseik katasztrofális társadalmi és környezeti következményekhez vezethetnek. A tudatosság fokozásának kulcsa a buddhista meditációs gyakorlatok, az elemző és a koncentrált figyelmet fejlesztő meditáció alkalmazása a vállalatok döntéshozóinak körében [Dalai Láma–Muyzenberg, 2009; Muyzenberg, 2011].

A tudatosság-meditáció gazdasági életben történő, üzleti célú alkalmazása az utóbbi időben elterjedt gyakorlattá vált. A tudatosság alapú vezetés (*mindful leadership*) fogalmi és gyakorlati szinten is a buddhizmushoz köthető [Borden–Shekhawat, 2010]. A különböző meditációs gyakorlatokat tudatosságfejlesztő eszközként használják az üzleti vezetők döntéshozó képességeinek fejlesztésében. Ezt a technikát számos vállalat kizárólag az üzleti célok megvalósítása érdekében használja [Hafenbrack et al. 2014]. Buddhista megközelítésben azonban a Helyes Tudatosság a nem-ártáshoz kapcsolódó etikai tanításokkal együtt alkotja a helyes életvezetés részét. A tudatosság etikai értékektől független alkalmazása azonban olyan gazdasági döntésekhez vezethet,

amelyeknek súlyos gazdasági, társadalmi és környezeti következményei vannak [Kovács-Ócsai, 2015].

Magnuson [2007; 2011] is a Helyes Tudatosság fokozásában látja a nyugati közgazdaságtan rendszerszintű megváltoztatásának a kulcsát. A modern társadalmi, gazdasági és környezeti problémák a kapitalizmus értékrendszeréből erednek. A Helyes Tudatosság segítségével azonban megvalósítható egy tudatosságon alapuló gazdasági rendszer. E rendszerszintű változással a nyugati gazdaságot át lehetne alakítani egy tudatosság alapú gazdasági rendszerré, melynek központi eszménye – a haszonmaximalizálás helyett – a tudatosság kiművelése.

3.2. A BUDDHISTA GAZDASÁGI STRATÉGIA

A buddhista gazdasági stratégia öt jellemvonását írta le Zsolnai [2008⁴; 2011], melyek: (i) a szenvedés minimalizálása; (ii) a vágyak leegyszerűsítése; (iii) a nem-ártás gyakorlása; (iv) az őszinte törődés és (v) a nagylelkűség.

A haszon- és a profitmaximalizálás helyett a szenvedés minimalizálására irányuló üzleti kezdeményezések racionalitását a Kahneman és Tversky által megalkotott lehetőségelmélet (*prospect theory*) segítségével igazolhatjuk [Kahneman–Tversky, 1979; Tversky–Kahneman, 1991]. Az uralkodó gazdasági modellek célja az egyre növekvő vágyak kielégítése, mert a kereslet folyamatos növekedése a profitmaximalizálás szükséges feltétele. Pszichológiai kutatások azonban azt igazolják, hogy a túlzott materialista értékorientáció aláássa a valódi jól-létet; a vágyak leegyszerűsítése viszont hozzájárul a jól-lét megvalósításához [Grof, 1998]. A nem-ártás a gazdasági életben a piaci befolyás csökkentésével valósítható meg. Buddhista megközelítésben a piac az alapvető emberi szükségletek elosztásának szükséges feltétele. Karl Polanyival [2001] összhangban a nem-ártás megvalósításához olyan kisméretű, helyi, kulturálisan változatos, közösség-középpontú piacok, piaci rendszerek bevezetésére van szükség, amelyek nem zsákmányolják ki a társadalmat és a természetet. Az üzleti életben az őszinte törődés az érintettek iránti valódi felelősségvállalást jelenti. A „törődő szervezetek” (*caring organizations*) olyan területeken képesek gazdasági értelemben vet hasznot elérni, amit a hagyományos profitmaximalizáló szervezetek nem tudnak megvalósítani [Frank, 2004]. A gazdasági szervezetek számára a nagylelkűség gyakorlásának racionális indokai is lehetnek, mert az emberek *homo reciprocans*-ként viselkednek, vagyis általában viszonzózzák azt, amit kapnak [Zsolnai, 2008].

A buddhista közgazdaságtan egy minimalizáló stratégiaaként fogható fel, amely a nyugati, maximalizáló megközelítés ellenpontja. Bármely kezdeményezés vagy üzleti modell, amely összhangban áll a buddhista gazdasági stratégia öt jellemvonásával – a cselekvő vallási háttértől függetlenül – a buddhista közgazdaságtan megvalósulásának tekinthető. Így nem szükséges sem buddhistának sem közgazdásznak lenni ahhoz, hogy valaki a buddhista közgazdaságtant

4 Magyarul: Zsolnai L. (2009): „Buddista közgazdaságtan.” *Keréknymok* 5: 16-23, illetve Zsolnai L. (2010): „Buddhista gazdasági stratégia” In: Zsolnai L. (ed.): *Boldogság és gazdaság. A buddhista közgazdaságtan eszméi*. Budapest: Typotex, 201-211.

gyakorolja [Payutto, 1994]. A buddhista gazdasági stratégiát megvalósító üzleti modellek példái – többek között – a közösség által támogatott mezőgazdaság (*community supported agriculture*), az öko-turizmus (*eco-tourism*), a *Slow mozgalom*, az etikus bankok, vagy az etikus divat [Zsolnai, 2008].

4. A BUDDHISTA MAKROÖKONÓMIA

A buddhista közgazdaságtan területén makrogazdasági kérdéseket is vizsgáltak. Zadek [1993] a modern buddhista társadalmak gazdaságát elemezve arra az eredményre jutott, hogy a szerzetes-rendek minden országban nagymértékben hozzájárulnak a nemzeti gazdaságok teljesítményéhez azáltal, hogy alapvető oktatási és egészségügyi feladatokat látnak el.

A buddhista makroökonomia legjelentősebb eredménye a „bruttó nemzeti boldogság” (*Gross National Happiness* – GNH) koncepciójának a Bhutáni Királyságban történt bevezetése. Az 1970-es évek elején az akkori uralkodó, Jigme Singye Wangchuck kifejezte, hogy nem kívánja a GDP indexet alkalmazni az ország gazdasági fejlettségének a mérésére. Bhután gazdaságának célját az állampolgárok boldogságának megvalósításában látta.

A „bruttó nemzeti boldogság” egy olyan rendszerszemlélet, amely kiküszöböli a rövid távú gondolkodást, természetes bölcsességet alkalmaz, és hozzájárul a társadalmi stabilitás megvalósításához [Dixon, 2004]. A GNH operacionalizálását három szinten valósítják meg: (i) meghatározzák a széles társadalmi párbeszéd alapján kijelölt célokat; (ii) kialakítják a GNH mérőszámokat és azok dimenzióit; valamint (iii) megtervezik az adott célok elérésére szolgáló stratégiát [Tideman, 2011].

A GNH négy pillér köré szerveződik, amelyek kijelölik a gazdaság számára a boldogság megvalósítása szempontjából legfontosabb területeket, célokat. E négy pillér: (i) az egyenlő és fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődés; (ii) a kulturális értékek megóvása és virágzásuk elősegítése; (iii) a természeti környezet megőrzése; és (iv) a jó kormányzás megvalósítása. A GNH négy pillérének mérését kilenc, az országra jellemző, Bhután szempontjából specifikus dimenzió mentén végzik. Ennek keretében mérik (i) az állampolgárok pszichológiai jólétét (amely magában foglalja az étellel való megelégedettséget, az érzelmi egyensúlyt és a spiritualitás megélését); (ii) az állampolgárok egészségét (amely nemcsak a testi, hanem a mentális egészséget is magában foglalja); (iii) az oktatási rendszer teljesítményét; (iv) a kultúra ismeretét; (v) a személyes időbeosztást; (vi) a jó kormányzást (amely tartalmazza a politikai részvételt, az alapszolgáltatások elérhetőségét és a kormányzati teljesítményt); (vii) a közösségek vitalitását (amely a családi és kisközösségi kapcsolatokat jelenti); (viii) az ökológiai diverzitást; valamint (ix) az életszínvonalat (azaz a jövedelmeket, a vagyontárgyakat és a lakhatási feltételeket) [Ura et al. 2012].

A GNH egy olyan gazdaságszervező elv, amelyet a buddhista értékek és a buddhista hagyomány inspirált, és makrogazdasági szinten teszi lehetővé Bhután fejlesztését. Napjainkban a GNH-koncepció számos közgazdász, gazdasági szakember és politikus érdeklődését is felkeltette. Az ENSZ legmagasabb döntéshozó testülete 2012-ben a bhutáni kormány vezetésével megvitatotta egy, a GNH elveire épülő, új gazdasági paradigma megvalósításának lehetőségét⁵.

⁵ <http://www.un.org/apps/news/newsmakers.asp?NewsID=49>

ÖSSZEGZÉS

A buddhizmus tanítása tartalmazza, hogy az emberi alapszükségletek kielégítése elengedhetetlen a spirituális tökéletesedéshez [Payutto, 1994]. Ehhez azonban a tanításokkal és a buddhista értékekkel összhangban álló gazdasági tevékenységre van szükség. A Középút tanítása meghatározza az üzleti élet etikai háttérét, és magában foglalja egy buddhista értékeken alapuló gazdálkodás elveit.

Schumacher [1973] buddhista közgazdaságtanra vonatkozó intuitív kijelentését követően a buddhista szellemi vezetők felismerték, hogy a buddhizmusnak hozzá kell járulnia az üzleti életben felmerülő morális dilemmák megoldásához is. Az évek során keleti és nyugati kutatók, szakemberek és buddhista gyakorlók felismerték a buddhizmus fontosságát a modern gazdaság gyakorlata számára. A buddhista közgazdaságtan egy, a pszichológia, az idegtudományok, az üzleti etika és a mélyökológia tudományterületeivel együttműködő diszciplínává vált. Belső pluralizmusát mutatja, hogy különböző kutatók más-más szempontjait emelik ki: Schumacher [1973] a Helyes Megélhetést, Welford [2006] a Helyes Nézetet, Magnuson [2007; 2011] a Helyes Tudatosságot, a Dalai Láma és Muyzenberg [2009] pedig a Helyes Nézetet és a Helyes Cselekvést tartja a gazdasági tevékenységek leglényegesebb, a buddhizmus által inspirált alapelveinek.

IRODALOM

- Batchelor, S. (1992): „The Sands of the Ganges – Notes towards a Buddhist ecological philosophy.” In: Batchelor, M. – Brown, K. (eds.): *Buddhism and Ecology*. Cassell Publishers, London and New York: 31-39.
- Borden, M. E. – Shekhawat, P. S. (2010): „Buddhist Practice and Principles and Their Place in Organizations.” In: Nandram, S. S. – Borden, M. E. (eds.): *Spirituality and Business. Exploring Possibilities for a New Management Paradigm*. Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York: 141-152.
- Bouckaert, L. – Opdebeeck, H. – Zsolnai L. (2011): „Frugality.” In: Bouckaert, L. – Zsolnai, L. (eds.): *The Palgrave Handbook of Spirituality and Business*. Palgrave Macmillan, Houndmills: 269-276.
- Dalai Lama, H. H. (2008): „The Relationship between Science and Spirituality.” In: Makarand, P. (ed.): *Science, Spirituality and the Modernization of India*. Anthem Press, New Delhi: xiii-xix.
- Dalai Lama, H. H. – Muyzenberg L. v. d. (2009): *The Leaders Way*. Nicholas Brealey Publishing, London.
- Daniels, P. (2006): „Reducing Society’s Metabolism.” In: Zsolnai L. – Ims, K. J. (eds.): *Business within Limits. Deep Ecology and Buddhist Economics*. Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern: 103-149.
- Dixon, F. (2004): *Gross National Happiness – Improving Unsustainable Western Economic Systems*. <http://globalsystemchange.com/gross-national-happiness-improving-unsustainable-western-economic-systems>. Lekérdezve: 2016.09.04.

- Essen, J. (2011): „Economic Sufficiency and Santi Asoke.” In: Zsolnai, L. (ed.): *Ethical Principles and Economic Transformation – A Buddhist Approach*. Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York: 61-79.
- Frank, R. H. (2004): *What Price the Moral High Ground? Ethical Dilemmas in Competitive Environments*. Princeton University Press, Princeton.
- Grof, S. (1998): *The Cosmic Game. Explorations of the Frontiers of Human Consciousness*. State University of New York Press, New York.
- Hafenbrack, A. C – Kinias, Z. – Barsade, S. G. (2014): „Debiasing the mind through meditation: mindfulness and the sunk-cost bias.” *Social Psychological and Personality Science* 25 (2): 369-376.
- Harvey, P. (1990): *An introduction to Buddhism. Teachings, history and practices*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Harvey, P. (2000): *An Introduction to Buddhist Ethics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kahneman, D. – Tversky, A. (1979): „Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk.” *Econometrica* 47(2): 263-291.
- Keown, D. (2005): *Buddhist Ethics: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Kovács G. (2013): „Buddhist Economics.” In: Opdebeeck, H. (ed): *Responsible Economics. E. F. Schumacher and His Legacy for the 21st Century*. Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern: 33-53.
- Kovács G. (2014): „The theoretical foundation of Buddhist management practices.” *Journal of Management Development* 33 (8/9): 751-762.
- Kovács G – Ócsai A. (2015): „The Spirit of Non-violence and Peace in Business.” In: Bouckaert, L. – Chatterji, M. (eds.): *Business, Ethics and Peace*. Emerald Group Publishing, Bingley: 231-245.
- Magnuson, J. C. (2007): *Mindful Economics*. Seven Stories Press, New York.
- Magnuson, J. C. (2011): „Pathways to a Mindful Economy.” In: Zsolnai, L. (ed.): *Ethical Principles and Economic Transformation – A Buddhist Approach*. Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York: 79-107.
- Muyzenberg, L. v. d. (2011): „Leadership the Buddhist Way.” In: Zsolnai L. (ed.): *Ethical Principles and Economic Transformation – A Buddhist Approach*. Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York: 167-179.
- Nelson, J. (2006): „The Relational Firm: A Buddhist and Feminist analysis.” In: Zsolnai L. – Ims, K. J. (eds.): *Business within Limits. Deep Ecology and Buddhist Economics*. Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern: 195-219.
- Nelson, J. (2011): „The Relational Economy.” In: Zsolnai L. (ed.): *Ethical Principles and Economic Transformation – A Buddhist Approach*. Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York: 21-35.
- Opdebeeck, H. (2013): „Introduction.” In: Opdebeeck, H. (ed): *Responsible Economics. E. F. Schumacher and His Legacy for the 21st Century*. Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern: 1-5.
- Payutto, Ven P. A. (1994): *Buddhist Economics: A Middle Way for the Market Place*. http://www.urbandharma.org/pdf/Buddhist_Economics.pdf. Lekérdezve: 2016.09.01.

- Polanyi, K. (2001): *The Great Transformation (second edition)*. Beacon Press, Boston.
- Pragati, S. (2008): *Environmental Ethics in Buddhism. A Virtues Approach*. Routledge, London and New York.
- Puntasen, A. (2007): „Buddhist Economics as a New Paradigm toward Happiness.” *Society and Economy* 29(2): 181-200.
- Rahula, W. (1958): *What the Buddha Taught*. Grove Press, New York.
- Schumacher, E. F. (1973): *Small is beautiful: Economics as if People Mattered*. Blond & Briggs, London.
- Silva, P. (2009): „Buddhism, Environment and the Human Future.” In: Dhammasami, K. (ed.): *Buddhist Approach to Environmental Crisis*. Mahachulalongkornrajavidyala Press, Bangkok: 12-39.
- Simon, H. (1957): *Models of Man, Social and Rational: Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting*. Wiley, New York.
- Simon, H. (1992): „Altruism and economics.” *Eastern Economic Journal* 18(1) 73-83.
- Skilton, A. (2000): *A Concise History of Buddhism*. Barnes & Noble, New York.
- Tideman, S. G. (2011): „Gross National Happiness.” In: Zsolnai L. (ed.): *Ethical Principles and Economic Transformation – A Buddhist Approach*. Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York: 133-153.
- Tversky, A., – Kahneman, D. (1991): „Loss Aversion in Riskless Choice: A Reference-Dependent Model.” *Quarterly Journal of Economics* 106(4): 1039-1061.
- Ura, D. K. – Alkire, S. – Zangmo, T. (2012): „Gross National Happiness and the GNH Index.” In: Helliwell, J. – Layard, R. – Sachs, J. (eds.): *World Happiness Report*. The Sustainable Development Solutions Network. http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2012/04/World_Happiness_Report_2012.pdf. Lekérdezve: 2016.09.11.
- Varela, F. J. (1999): *Ethical Know-how. Action, Wisdom and Cognition*. Stanford University Press, Stanford.
- Welford, R. (2006): „Tackling Greed and Achieving Sustainable Development.” In: Zsolnai, L. – Ims, K. J. (eds.): *Business within Limits. Deep Ecology and Buddhist Economics*. Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern: 25-57.
- Zadek, S. (1993): „The Practice of Buddhist Economics. Another View.” *American Journal of Economics and Sociology* 52(4): 433-446.
- Zadek, S. (1997): „Towards a Progressive Buddhist Economics.” In: Watts, J. – Senauke, A. – Bhikkhu, S. (eds.): *Entering the Realm of Reality: Towards Dharmmic Societies*. International Network of Engaged Buddhists, Bangkok: 241-273.
- Zsolnai L. (2008): „Buddhist Economic Strategy.” In: Bouckaert, L. – Opdebeeck, H. – Zsolnai L. (eds.): *Frugality*. Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern: 279-304.
- Zsolnai L. (2011): „Buddhist Economics.” In: Bouckaert, L. – Zsolnai L. (eds.): *The Palgrave Handbook of Spirituality and Business*. Palgrave Macmillan, Houndmills: 88-94.